

**İMGE VE HAK:
BATI VE BATI-DIŐILIK BAĞLAMINDA
MARJİNALİZE EDİLEN İNSAN HAKLARI
PARADİGMASININ İMGESEL ÇERÇEVESİ**

Ali ÖZTÜRK

Özet: İnsan hakları kavramı Batı'nın trajedilerinden doğmuş bir mefhum olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsan hakları olgusu Batı'nın son dört yüz yıllık baş döndürücü değişimi ve buna paralel olarak gelişen sistem inşaları karşısında iyice ufalanan insanın, adım adım mevzi kazanmasına yönelik geliştirilmiş teori ve pratiklerdir. Bu çerçevede insan haklarının nasıl bir süreçten geçtiğini birçok yönüyle ele almak mümkündür. Ancak biz çalışmamızın sınırlarını korumak amacıyla çok genel birkaç done ile iddiamızın anlaşılmasına yönelik analizde bulunacağız.

Anahtar Kelimeler: İmge, Hak, İnsan hakları.

**IMAGE AND RIGHT:
IMAGINARY FRAMEWORK OF THE PARADIGM OF MARGINALIZED
HUMAN RIGHTS IN THE CONTEXT OF THE WEST AND NON-WEST**

Ali ÖZTÜRK

Abstract: The concept of human rights emerges as a concept born out of the tragedies of the West. The phenomenon of human rights is the theory and practice developed to gain ground step by step for the human being, who has been crumbling in the face of the dizzying change of the West in the last four centuries and the system constructions that have developed in parallel with this. In this context, it is possible to deal with the process of human rights in many aspects. However, in order to protect the limits of our study, we will analyze our claim with a few very general data.

Keywords: Image, Right, Human rights.

İMGE VE HAK: BATI VE BATI-DİŐİLİK BAĞLAMINDA MARJİNALİZE EDİLEN İNSAN HAKLARI PARADİGMASININ İMGESEL ÇERÇEVESİ¹

Ali Öztürk

Bir kavram ve olgunun sosyal bir tarihe sahip olması daha çok Batı'ya özgü bir durumdur. Modernitenin başlaması ile birlikte Batı her şeyi (olgu, süreç, nesne vs.) tanımlamayı beşeri bir çıkış yolu olarak gördü. Bu tanımlama alanı doğal olarak sosyal alanın ve süreçlerin de yoğun bir biçimde kavramsallaştırılmasını doğurdu. Mamafih bu tespite binaen önümüze özel bir durumu çıkarmaktadır. O da şudur ki Batı'da bir kavram süreçleriyle anlaşılır. Yani her olgu ve kavramın epistemik bir değeri vardır.

Daha anlaşılır bir ifade ile söyleyecek olursak, Batı'da kavramlar kendi toplumsal tecrübelerinin dinamik yekûnları olarak açığa çıkarlar. İşte İmajoloji bir yönüyle de bu manada kavramların imge kategorilerini analiz etmeye çalışan bir disiplin olarak bize yol göstermeye çalışıyor. İmajoloji bağlamında Doğu ile Batı arasında kavramları algılamanın kaba farkı kavramsal algılamanın, semantik değil epistemolojik olmasıdır.

Olayı bir kavram üzerinden örnekleyecek olursak, "özgürlük" kavramı dediğimizde bizler bu kavramı daha çok semantik bağlarıyla algılar, olayı bir ontolojik sorun olarak çözümlenmeye çalışırız. Doğal olarak karşımıza çeşitli sorular gelir: Özgürlük nedir, kime ve ne kadar özgürlük gibi. Durum böyle olunca da değer yargılarımız ve derinliğimiz ile ait olduğumuz kulüp yargılarımıza peşinen ortak olur.

Bu da önümüze iki temel yolu çıkarır. Ya fitrata referans vererek köklü ve ahlaki belirlenimlerde bulunuruz ya da bir otoriteye referans vermek durumunda kalırız. Oysaki Batı'da "özgürlük" kavramı söz konusu olduğunda bu kavramın içi hemen-cecik tarihi süreçle dolarak olgusal bir anlam kazanır. Böylece kavramın içi kilise ile olan mücadelede elde edilen haklar, devlet-birey ilişkilerinde elde edilen haklar,

¹ Bu makale "İmajoloji ve İnsan Hakları" adıyla daha önce yayınlanmış bir çalışmamızın gözden geçirilmiş halidir.

kadına yönelik elde edilen haklar gibi somut bir takım olgularla bağımlı kurarak beşeri bir iletişim tecessüm eder. Öyleyse iddialı bir tespitle belirtmek gerekirse Batı süreçlerle sorunlarını aşarken, Doğu ise boyut değiştirerek sorunlarını çözer. Boyut değiştirmek ise veri tabanımızı değiştirmek ve yargılarımızda yaygınlaştırılan derinlik merkezli arayışlara sahip olup-olmama durumuyla modellenebilir. Kuşkusuz kısır bir siyasal devrimden bahsetmiyorum. Değer yargılarının nasıl inşa edildiğiyle ilgili bir süreçten bahsediyorum. Şurası artık neredeyse kesin ki “kazanılmış haklar kavramı” hemen hemen Batı’ya özgüdür. Bizdeyse bu durum “mevzi kaybı” olarak algılanmaktadır. Bizde hak kavramı “birleşik kaplar” gibi algılanmaktadır. Yani açıkçası bizde irfanı derinleşen bir toplumsal gerçeklik dominant hale gelmedikçe adaletin muhkem ve önyargısız inşası imkânsızlaşır. Geriye çatışma, önyargular ve kaynağı belirsiz ve haksız nefretler kalır. O zaman kendimiz için olmazsa olmaz gördüğümüz bir hak başkalaştırdıklarımız için son derece tehlikeli bir fazlalık olarak düşünülebilir. İşin tuhaf tarafı ise bu yargılama biçimi savunmada olan başkalaşmışlar içinde geçerli bir form olabilmektedir. Bunu anlamak için Doğu’daki en basit örgütlenme biçiminin kendi içindeki başkalaştırma imgesine dayalı olarak ördüğü bariyere ve geliştirdiği diktaya bakmak yeterlidir.

Yukarıda çizdiğimiz çerçeveye bağlı olarak esasen insan hakları kavramı Batı’nın trajedilerinden doğmuş bir mefhum olarak karşımıza çıkar. Son derece rafine bir ifade ile söylemek gerekirse, insan hakları olgusu Batı’nın son dört yüz yıllık baş döndürücü değişimi ve buna paralel olarak gelişen sistem inşaları karşısında iyice ufalanan insanın, adım adım mevzi kazanmasına yönelik geliştirilmiş teori ve pratiklerdir.

Bu çerçevede insan haklarının nasıl bir süreçten geçtiğini birçok yönüyle ele almak mümkündür. Ancak biz çalışmamızın sınırlarını korumak amacıyla çok genel birkaç döne ile iddiamızın anlaşılmasına yönelik analizde bulunacağız. Başlangıçtan beri İnsan haklarının yoğunlaştığı en önemli ilişki alanlarından biri, devlet ve birey sınırlarının tanımlanmasıdır. Esasen Batı’daki birçok sosyolojik kavramsallaştırmada olduğu gibi “İnsan Hakları” konsepti de siyasal alanın kendisini tanımlamasıyla yol bulan bir kavram. Öyle ki siyasal alanın sınır, meşruiyet ve çıkar çatışmasından yol bulmuştur. Yani doğrudan insana dair bir tasarrufun çıktısı değildir. Kavramın kendisi daha çok -en azından başlangıçta- işaret ettiği göstergenin mahiyetinden değil, siyasal alanın nasıl bir pazarlıkla şekilleneceğine dair bir gelişmenin içinde varlıkta vücut bulmaktadır. Bu kapsamda güç ve yetkilerinden doğan hareket alanından ötürü devletin bireye karşı potansiyel taciz riskini azaltmaya yönelik çalışma alanları karşımıza çıkmaktadır. İkinci aşama ise toplum içindeki çıkar, güç ve değer dağılımından doğan riskleri azaltmaya yönelik çalışma alanıdır. Üçüncü aşamada ise oldukça küçük sayılabilecek, hiçbir koşulda kendini korumaya malik olmayan unsurların korunmasına yönelik olan çalışma alanıdır.

Kuşkusuz bu tanım alanları tipolojik tanımlamalardan doğan vizyoner politikaların bir ürünü değildir. Bunlar Batı dünyasının tarihi tecrübelerinin ağır faturala-

rından doğmuş çok yönlü mücadelelerle Batı tarafından kısmen başarılmış, kısmen de idealize edilmiş ilkesel sonuçlardır. İnsan hakları kavramı daha çok süreçten doğduğu için de Batının bilinçaltında evrimsel bir kazanım olarak düşünülmüş, bunun sonucu olarak da Batı-dışı toplumların bu sürece dahil olmadıklarına inanılmıştır. Diğer birçok kavram gibi ulaşılan insan hakları konseptinin de bu manada işlevsel hüviyetinden koparak mitik bir bağlam kazandığı gözlenmektedir. Çünkü kavram evrensel ve semantik bir derinlikle algılanmaktan çok tecrübeleri sınırlı Batı dünyasının kazanımları üzerinden yapı ve meşruiyet bulmuştur.

Nitekim Batı'nın kendi hikayesinde yer bulan çok sıradan diyebileceğimiz bir hak kazanımının bile büyük bir önemi varken, Batı-dışı toplumlar için hayati derecede öneme haiz olan bir hakkın Batı tarafından deneyimlenmemiş olmasından kaynaklanan ve Batı dünyasınca o hakkın folklorik ve eklemisel bir dışsallaştırmaya tabi tutulduğu açıkça gözlenebilmektedir. Yani söz konusu konsept kültür üzerinden anlamlılık kazanmaktadır. İkincileyin bir sorun ise sosyal bilinçaltı refleksiyle Batı-dışı toplumların yeterince evrimleşmemiş olmasına dayalı olarak ortaya çıkan asimetrik insan hakları tanım alanıdır. Üçüncü aşamada ise ait olduğu kulüpler ve ihtiyaç hissettiği çıkarlar Batı'nın kendi paradigmasıyla bağdaşmayacak sonuçlar üretebilmektedir. Fakat bu aşamada bile Batı çoğu kez insan hakları kutsalını çıkarları için suiistimal edebilmektedir.

Bütün bu tespitlerden sonra Batı-dışı toplumların günümüz dünyasında Batı'dan daha iyi sınav verdiğini iddia etmek ise neredeyse imkansızdır. Özellikle Batılılaşmakta olan toplumların insan hakları kavram ve olgusuna dair handikaplarını şu şekilde ifade edebiliriz. Evvela bu toplumların sistem inşasının çok geç bir döneme denk gelmesi yani Batılı toplumların sistemlerini iyice muhkem hale getirdikten sonra güçlendirdiği insan hakları olgusunun modernleşen toplumlarda gönülsüzce ele alınmasını doğurmuştur.

Doğal olarak bu manevra insan hakları konsepti üzerine realiteler üretmekten çok imajlar pazarlamayı doğurmuştur. Nitekim terim çokça tüketilmesine karşılık oldukça konjonktürel ve kısıtlı faydalar ihdas etmek durumunda kalmıştır. Yer yer Batı tarafından itelenerek yol bulan bu toplumlar, sistemi kurmanın tedirginliği ile kavramın haklılığı arasında imajinatif bir denge kurmuştur. En önemli sorun ise diğer birçok kavramsal alanda olduğu gibi insan hakları konseptinde de Batı'nın süreçleriyle kendi süreçleri arasındaki uyumsuzluktan kaynaklanan sözüm ona ilkelerin inanılmaz derecede yanlış adresleri tarazlayıcı bir kısır döngüye kavuşmasıydı.

Bu kavram çerçevesinde örneğin Batı'da toplum ve toplum değerleri devlete karşı korunmaya çalışılırken modernleşen toplumlarda örneğin sanki kiliseyle bir mücadele yaşanmış gibi geleneğe karşı savaş açılarak devlet topluma ve toplumsal değerlere karşı korunmaya çalışılmıştır. Bu diğer birçok spontane gelenek, ve sosyal kesit uygulamaları için de geçerlidir. Doğal olarak bu da insan hakları adı altında devleti topluma karşı koruma bağlamında topluma yönelik bir baskıya dönüşebilmiştir.

Diğer bir aşamada ise homojenleştirici bir ideolojik refleksle marjinal unsurları korumanın ya da gelişmeyi sağlamanın neredeyse tek yolunun genel çoğunluğun tehdit ve tehlike olarak görülmesidir. Yani inanç şudur: küçük bir birimi korumanın yolu ancak büyük birimi değiştirmekle mümkündür. Doğal olarak bu da insan hakları söylemini güvence altına alan bir olgu olmaktan çıkararak imtiyazı meşrulaştırıcı manipülatif bir gerçeğe doğru itmektedir. Buna mukabil kimi talepler sıradan ve çözümlenebilir olmasına rağmen ait olduğu bazı marjinal niteliklerinden ötürü çoğunluğa bir tehdit algısına dönüştürülerek büyük fırtınalar kopartılabilmektedir. Yani hak talepleri karşısında her seferinde ötekini hedef gösterme neredeyse bir metodoloji haline almıştır. Böylece haklar ahlaki mecrasından çıkarılarak politik birer rekabet ve tehdit unsurları haline gelmiştir.

İnsan hakları olgusu gibi kıymete haiz bir kavramın yan rollerinden biri ise büyük sistem muhalifliğini pratik zeminde dönüştüren, anlamlı kılan ve belli ölçüde de sistem içi hale getiren bir yanı mevcuttur. Nitekim Batıda başlangıçta sisteme güçlü muhalif hareketler olarak doğan Marksist ve anarşist birçok hareketin şimdilerde insan hakları bağlamında mütalaa edilebilecek birçok yeni harekete dönüştüğü gözlenmektedir.

Fakat modernleşen toplumlarda ise bu söylemin sistem koruyuculuğu ile sistem karşıtlığı arasındaki sığ ideolojik çekişmelerin aracı hüviyeti kazanarak içi doldurulamaz bir iletişim dili haline geldiğini üzülenek müşahade edilebiliriz. Çünkü münazara ve mülahaza edilen sorunsallar, konuları sahiplenen kurum ve grupların meşreplerinin yarattığı imajlara kurban gitmektedir.

En önemli sorun ise insan haklarına ilişkin algılarımızın Batı toplumlarından mütevellit bilinebilen en marjinal durumlara bile ulaşmanın ve saygı duymanın bir zaruret olarak anlaşılmasına karşılık kendi tarihi ve spontane süreçlerimizde inşa ettiğimiz birçok hak ve değerlerimizin bu konsepti zedeleyeceğine dair oluşan sarımsız inancımızdır. Yani bu analizi biraz mübalağalı bir ifadeyle şu şekilde yeniden formüle edebiliriz: Sağlıklı bir insan hakları konsepti için insanlığın büyük çoğunluğunun ya ortadan kalması ya da değişmesi gerekmektedir. Eğer böyleyse bu da insan hakları konseptinin şimdiden çöktüğünün açık ilanıdır. Binaenaleyh “İnsan için, insana rağmen” olmayacak iştir.

Bu sebepledir ki kavramlar mahiyetleriyle hareket etmekten çok imajlarıyla gündemi işgal ediyor. Bu veçheye bağlı olarak da kaynaklandığı sosyolojik temanın sansasyonel yönlerini öne çıkarma eğilimi fazlasıyla tezahür eder. Bu nedenden dolayıdır ki Batılı birçok kavram gibi insan hakları kavramı da kendi gerekliliğine bağlı olarak sorunlarımızı çözmemiyor, aksine sorunları bulandıran söylemler üretmemize yardımcı oluyor. Bu nedenle biz gerçek sorunlarımızı bırakıp örneğin bizi henüz çok da ilgilendirmeyen eşcinsel hakları gibi sorunların ontolojik ve semantik bağlamlarına inerek sosyal mümkünlüklerimizi peşinen a-semptomatik bir hazneye imajinatif bağlamda da mahkum etmiş oluyoruz. Bunun ayrıca önemli psiko-imgesel bir sonucu

oluşuyor: O da; biz başkalarının sorularına cevap ararken kendi kimi nezih sorunlarımızı da itici hale getirmiş oluyoruz. Şişirilmiş eczacılık kültürü ilaç fobisi yaratıyor.

Peki bütün bunlardan sonra kültürümüzün kodlarına iyice sinmiş ama maalesef şimdilerde sadece nutuklarımızı süsleyen ne türden bir paradigmaya sahiptik?

Kendini bilmek

Rabbini bilmek

Haddini bilmek

Öncelikle hakkın anlaşılması Batı'daki gibi sistem üzerinden değil bizatihi insanın kendisi üzerinden yürümüştür. İnsanın sorumluluk alanı olarak; kendisiyle, hemcinsiyle, doğayla ve Tanrı'yla iletişimine dayalı duyarlılıklar üretilmiştir. Kendini bilmek; tipolojik gerçekliğinden, ontolojik önemine değin birçok şeyi içermekle birlikte, burada bilmek özel bir eylem alanı teşkil ederek; sen kimsin ve yaptığının ne olduğuna bir bak manasında özgünlük ve ayırt edici bir nitelik kazanmıştır. Rabbini bilmek sadece mistik ve psişik bir öge değil, Tanrıyla aranda sıkı bir bağın inşasına işaret ediyor. Onun sıfatlarına dayalı olarak birçok sıfatla birlikte mesela adalet sıfatına sahip olma imkanını vaaz ediyor. Nitekim kavram olarak ise Hakk ile hak'ın yakınlığı tesadüf değildir. Haddini bil çünkü ilanihaye diğerine rab ve bekçi değilsin. Ve başkasına hükmetmekte çok hevesli olma. Kendin ol ama başkasının da kendisi olmasına izin ver.

Bugün başkasına caka satmak için tepe tepe kullandığımız bu tasavvur maalesef içtimai hayatımızın hiçbir yerinde anlamlı bir dönüşüm yaratmıyor. Resimler duvarlarımızı süslüyor. Şiirler gecelerimizi panayıra çeviriyor. Tıpkı modern savların sadece sempozyum konusu olması gibi. Önümüzde iki büyük tecrübe var ve fakat biz tecrübe ve değerleri değil sloganlar ve sembolleri tokuşturuyoruz. Çünkü sorunlarımızı çözmek istemiyoruz. Gerçekte sorunlarımız aşılması gereken badireler değildir. Sorunlarımız yaşam tarzımızdır. Yani imajinatif olarak sorun gördüğümüz şeylerin ortadan kalkması kimsenin işine gelmiyorsa, ortada başka bir sorun var demektir. O zaman "Aşk derdiyle hoşem el çek ilacımdan tabib / Kılma derman kim helakım zehri dermanındadır" vecizi "Batsın bu dünya" olarak tercüme edilir ki bu çok kötü bir tercümedir.

Kaynakça

- Öztürk, Ali, 2008, *İmajoloji (Yeni Bir Disiplin Denemesi)*, Edim Yayınları, İstanbul.
- Öztürk, Ali, 2011, *Kriz Sosyolojisi, Batı Merkezciliğinin Yapısal Sorunları ve Kriz*, Doğu Kitabevi, İstanbul.
- Öztürk, Ali, 2008, "Küreselleşme ve Batman Kenti: Küreselleşme Tartışmaları Bağlamında Rafine Bir Modelleme Olarak Batman Kenti", Uluslararası Batman ve Çevresi Tarihi ve Kültürü Sempozyumu, Batman.
- Öztürk, Ali, 2011, "Postmodernite ve Geleneğin Meta-Metalaştırılması", Sosyoloji Yıllığı 21: Değişim Sosyolojisi, Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan, Kitabevi Yay., İstanbul.